

Szalma Ivett

Tervek, aspirációk, elégedettség szakiskolások és speciális szakiskolások körében

Jelen tanulmány célja, hogy rövid áttekintést nyújtson a szakiskolákban és a speciális szakiskolákban tanuló diákok szakmaválasztásukkal való elégedettségéről, aspirációikról és jövőbeli kilátásaikról. Fontosnak tartom, hogy a szakiskolai tanulók mellett külön figyelmet fordítsunk a speciális szakiskolában tanuló diákokra is, hiszen az itteni képzési szerkezet leginkább a szakiskolában tanulókéhoz áll közel, hasonló szakmákat szerezhhetnek, úgynevezett részszakmák formájában. A hasonlóság ellenére számos eltérés figyelhető meg a speciális szakiskolába járók életútjában. A dolgozat kérdései: 1. Mennyire játszik szerepet az egyéni belső motiváció a lemorzsolódásban, illetve abban, hogy miként értékelik a tanulók a választott szakmájukat? 2. Milyen jövőbeli terveik vannak a fiataloknak: milyen arányban célozzák meg az érettségi megszerzését; és elsősorban milyen tényezőtől függ, hogy a szakiskolai és a speciális szakiskolai hallgatók szeretnék-e érettségit szerezni a későbbiekben? Milyennek látják a szakiskolások és a speciális szakiskolások az elhelyezkedési esélyüket? Milyen tényezők befolyásolják azt, hogy miként vélekednek arról, lesz-e munkájuk? A választott szakma miként befolyásolja a munkalehetőségekkel kapcsolatos nézeteiket?

A rendszerváltozást követően az iskolarendszer jelentős mértékben megváltozott: bekövetkezett az iskolai expanzió, ami megváltoztatta mind a diákok, mind a szülők aspirációit. Ez tükröződik a statisztikákban is: míg a kilencvenes évek elején a középfokon tanulóknak csak egynegyede járt gimnáziumba, egyharmada szakközépiskolába, és több mint 40%-uk szakiskolába, a 2001/2002-es tanévben a középfokon tanulóknak már 30%-a volt gimnazista (a szerkezetváltó gimnáziumok alsó évfolyamain tanulók nélkül), 46% szakközépiskolában, 24% pedig szakiskolában tanult (Lannert 2004). Az iskolai expanzió elterelte a figyelmet a szakképzést nyújtó iskolatípusokról, viszont a szakiskolák újbóli refor-

málása, a TISZK-ek¹ megalakulása és a tankötelezettségi életkor előszöri növelése, majd csökkentése, újra a fókuszba helyezi ezt az iskolatípust.

Nemcsak Magyarországra jellemző, hogy megváltozott munkaképességű és/vagy valamilyen fogyatékkal élő emberek foglalkoztatása alulmarad az egészséges társai-kéhoz képest, hiszen ez a legfejlettebb demokráciákban is megfigyelhető (Mártonfi 2011). Azonban Magyarországon ez a fajta foglalkoztatási olló erősen szétnyílt, ezért is érdekes még a munkaerőpiacra való belépés előtt összehasonlítani a két csoport as-pirációit.

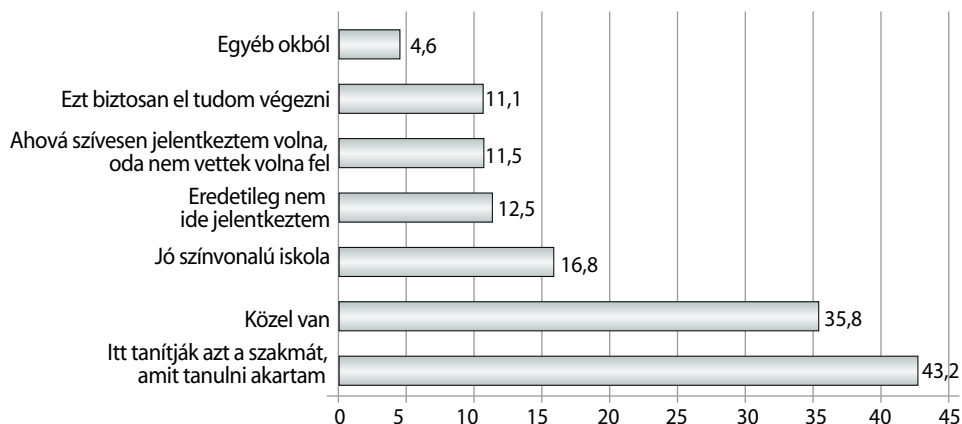
A szakmával való elégedettség, a lemorzsolódás és a belső moti-váció közötti összefüggések

A belső motiváció fontos mozgatórugója le-het annak, hogy a diákok mennyire elégedettek a tanult szakmájukkal, illetve közrejátszhat ab-ban is, hogy lemorzsolódnak-e a diákok.

A jelentkezéskori motiváltságot több kérdés-sel is mértük. Az egyik arra vonatkozik, hogy miért ebbe az iskolába jelentkezett a tanuló? Ennek a kérdésnek az elemzésekor kihagytuk azokat, akik nem hiányszakmát tanulnak, mi-vel elemzésünk fókuszában a hiányszakmát ta-nuló diákok állnak –, illetve azokat a diákokat is, akik rendelkeznek érettségi bizonyítvánnyal. Az érettségivel rendelkező, átlagosan 4 évvel idősebb fiatalok motivációi ugyanis egészen mások lehetnek, mint azoké, akik az általános iskola után kerülnek a szakiskolákba.

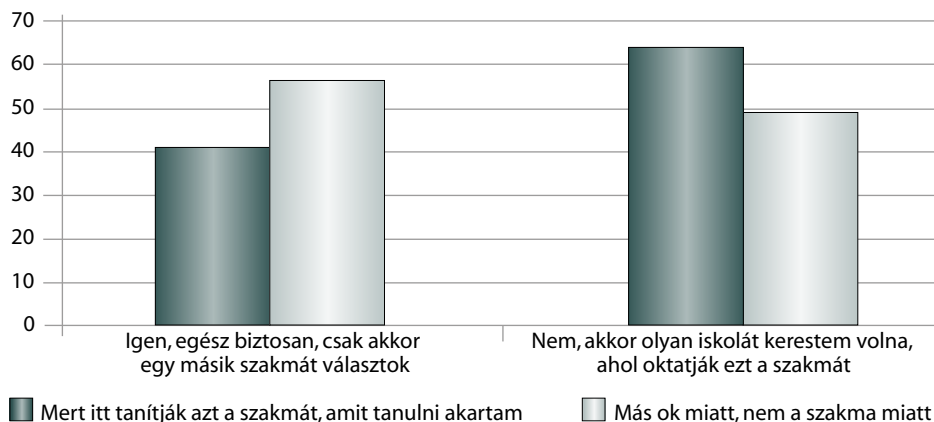

1 2008. szeptember 1-jétől a közoktatási törvényben (meghatározott szakképzéssel összefüggő feladatok végrehajtására térségi integrált szakképző központot (TISZK) hozhatnak létre. (Jogsabályi háttér: az 1993. évi LXXIX. törvény és az 1993. évi LXXVI. törvény 2.§ (5) bekezdése.) A szabályozás alapján a TISZK nem közoktatási intézmény, hanem a szakképzés feladatainak a jelenleginél hatékonyabb formában történő megszervezése. Indokolja a TISZK-ek létrehozását az is, hogy 2008. szeptember 1-jétől kizárólag a térségi integrált szakképző központban folyó gyakorlati oktatás tárgyi feltételeinek fejlesztésére adható a fejlesztési támogatás. A törvény további korlátot szab a fejlesztési támogatás nyújtása tekintetében: csak azon fenntartónak, szakképzés-szervezési társulásnak, társaságnak adható át a fejlesztési támogatás, amelynek intézményében, illetve intézményeiben a nappali rendszerű iskolai oktatásban részt vevő tanulók létszáma – az iskola hivatalos statisztikai jelentése szerint három tanítási év átlagában – legalább 1500 fő. (Lásd erről bővebben: Mártonfi 2010.)

1. ábra**Miért ebbe az iskolába jelentkeztél? Hiányszakmát tanuló szakiskolások (%)**

A megkérdezettek a két legfontosabb okot jelölhették be. Látható, hogy bár a szakma iránti érdeklődést jelölték be a legtöbben, azonban így is a tanulók kevesebb, mint a fele hivatkozott erre. A közelség majdnem ilyen súllyal szerepelt a választásban, annak kényelme és alacsonyabb költségei miatt. A fiatalok 47%-a azt mondta, hogy akkor is biztosan ebbe az iskolába jött volna, ha a most tanult szakmáját nem oktatták volna, és akkor más szakmát tanulna.

Ezek az adatok azt jelzik, hogy a megkérdezett diákoknak körülbelül a fele volt a szakmaválasztásban motivált. Megvizsgáltuk, hogy van-e kapcsolat aközött, hogy a szakma miatt jelentkezett az iskolába, illetve, hogy ha az adott szakmát nem oktatták volna az iskolában, akkor is ide jelentkezett volna-e.

2. ábra**A szakma miatt jelentkezett ide? Ha a szakmát nem oktatták volna az iskolában, akkor is ide jelentkezett volna? A két kérdésre adott válasz kapcsolata (%)**

Azoknak, akik a szakmát jelölték be a jelentkezés okaként, 62%-a állítja, hogy ha nem tanították volna a szakmát az iskolában, akkor másik iskolába jelentkezett volna. Azoknak, akik nem a szakmát jelölték be a jelentkezés okaként, csak 48%-a gondolja ugyanígy.

Azok közül a fiatalok közül, akiknél megvolt a szakma iránti érdeklődés a jelentkezéskor, alig több mint feleannyian gondoltak arra, hogy a szakma megszerzése előtt abbahagyják szakiskolai tanulmányaikat. *Azaz a szakma iránti motiváltság csökkenti annak az esélyét, hogy valaki a végzettség megszerzése nélkül abbahagyja a tanulmányait, lemorzsolódik.* Igazolódott az a feltételezésünk is, miszerint aki a szakma iránt elkötelezetten jelentkezett az adott iskolába, az végzéskor is jobban szereti szakmáját (1. táblázat).

1. táblázat

Mennyire szereti a szakmáját? Átlagok a szakma iránti motiváltság függvényében.
Hiányszakmát tanuló szakiskolások

Miért ebbe az iskolába jelentkezett?	Mennyire szereti a szakmáját? (1 – egyáltalán nem; 4 – igen/nagyon)		
	Átlag	N	Szórás
Itt azt a szakmát tanítják, amit tanulni akart	3,41	1011	0,67
Nem a szakma miatt	3,05	1339	0,91
Összesen	3,21	2350	0,83

Azt is gondoltuk továbbá, hogy azok a fiatalok, akik tudatosan jelentkeztek egy bizonyos szakmára, kedvezőbben ítélik meg az adott szakma presztízsét, mint azok a társaik, akiknél nem a szakma volt az elődleges ok a jelentkezésnél (2. táblázat).

2. táblázat

A szakma iránti motiváltság és a saját szakma megítélése közötti összefüggés.
Hiányszakmát tanuló szakiskolások

Miért ebbe az iskolába jelentkezett?	Melyik állítás igaz az Ön szakmájára?			Összesen (%)
	Az átlagosnál jobb szakmák közé tartozik (%)	Átlagosan jó szakma (%)	Az átlagosnál rosszabb szakmák közé tartozik (%)	
Itt azt a szakmát tanítják, amit tanulni akart	69,7	27,9	2,4	100,0
Nem a szakma miatt	53,7	37,9	8,4	100,0

Ez a hipotézisünk is beigazolódott, azaz *azok a fiatalok, akik tudatosan választották a szakmát, sokkal inkább tartják azt az átlagosnál jobbnak: mintegy 70%-uk vélekedik így, és mindösszesen 2,3%-uk gondolja az átlagosnál rosszabbnak a saját szakmáját.*

A speciális szakiskolás fiatalok kétharmada, akik eredetileg is azt a szakmát akarták tanulni, amit most tanulnak, nagyon szereti a szakmáját. Miközben azoknak a fiataloknak, akik mást szerettek volna tanulni, csak harmada állította, hogy szereti a szakmáját, azaz *a speciális szakiskolásokra vonatkozóan is igaz a szakma iránti motiváltság és a szakma szeretete közötti erős pozitív kapcsolat.* Hasonló összefüggés érvényes a szakma saját választása és presztízsének megítélése között, az összefüggés itt is erős. *Azok közül a speciális szakiskolások közül, akik eredetileg is azt a szakmát akarták tanulni, amit tanulnak, sokkal kevesebben (28%) gondoltak arra, hogy a végzettség megszerzése nélkül abbahagyják a tanulmányaikat, mint azon társaik, akik eredetileg más szakmát szerettek volna tanulni (37,4%).*

Jövőbeli tervek, aspirációk

A szakiskolások előtt a továbbhaladás két módja lehetséges: vagy érettségit szereznek, és akkor a későbbiekben akár felsőoktatási intézménybe is beiratkozhatnak, vagy egy másik szakmát sajátítanak el, és ezzel növelik a munkaerőpiacon az elhelyezkedési esélyüket.

Továbbtanulási tervek

A végzős szakiskolás fiatalok bő egynegyede tervezi, hogy az iskola befejezése után egyből továbbtanul azért, hogy érettségit szerezzen, további 13%-uk egy másik szakmát szeretne elsajátítani. Körülbelül a fiatalok fele fog elképzelései szerint az iskola befejezése után valamilyen formában dolgozni. A fiatalok alig 2%-a gondolta azt 2010 májusában, hogy az iskola befejezésekor 2010 őszén munkanélküli lesz, tehát a pályakezdő munkanélküli adatokat ismerve igen optimistán nyilatkoztak. A későbbiekben az itt említetttnél nagyobb arányban szeretnének érettségizni a szakiskolás fiatalok. Mindössze

35%-uk jelezte határozottan, hogy a későbbiek során sem tervezi az érettségi megszerzését. Az utóbbi években a szakiskolát végzettek mintegy 30-40%-a szerez ténylegesen érettségit a szakiskola elvégzését követő néhány évben.

A speciális szakiskolába járóknak mintegy fele kíván továbbtanulni, háromnegyedük azonban egy új szakmát szeretne tanulni – hiszen számukra a második szakma elsajátítása is ingyenes –, és csak negyede fog terveit szerint érettségit szerezni. A terveik szerint munkába állók aránya 44%, munkanélküliséggel itt is alig 1%-uk kalkulál.

A regressziós eredmények azt mutatják, hogy azoknál a tanulóknál a legvalószínűbb, hogy érettségizni akarnak, akiknek az apjuk is érettségivel rendelkezik, de az édesanya/nevelőanya magasabb iskolai végzettségének is szignifikáns hatása van. A lányok inkább szeretnének érettségizni, mint a fiúk. Azok a fiatalok, akik gyermekkorukban olyan szakmával/hivatással szerettek volna foglalkozni, amihez érettségi vagy diploma szükséges, sokkal nagyobb eséllyel tervezik, hogy a szakma megszerzése után érettségiznek, próbálnak kitartani eredeti elképzelésük mellett.

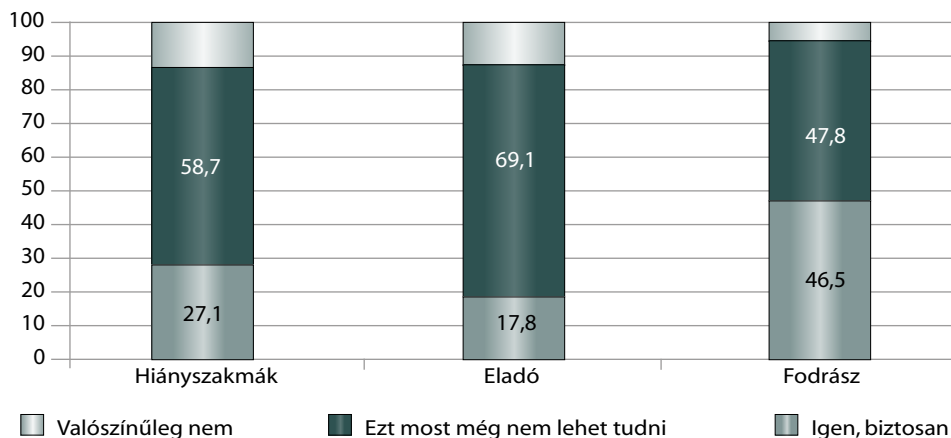
Az életük során érettségizni nem szándékozó fiatalok aránya (38%) nem tér el lényegesen a speciális szakiskolások körében sem, de ők kisebb arányban célozzák meg az érettségi megszerzését rögtön jelenlegi iskolájuk befejezése után, és többségük bizonytalan abban, hogy esetleg érettségizik-e a későbbiekben.

A speciális szakiskolások körében is megnéztük, hogy milyen tényezőktől függ az, hogy valaki szeretne érettségit szerezni. Meglepetésünkre egyik magyarázó változónak sem volt szignifikáns hatása arra, hogy valaki tervezi-e, hogy érettségizik. Sem a szülők iskolai végzettsége, sem a kérdezett neme, illetve a szakma szeretete nincs rá hatással. Egyedül a bukásnak volt szignifikáns hatása: azok a tanulók, akik általános iskolában évismétlők voltak, mintegy 70%-kal kisebb eséllyel tervezik az érettségit megszerezni.

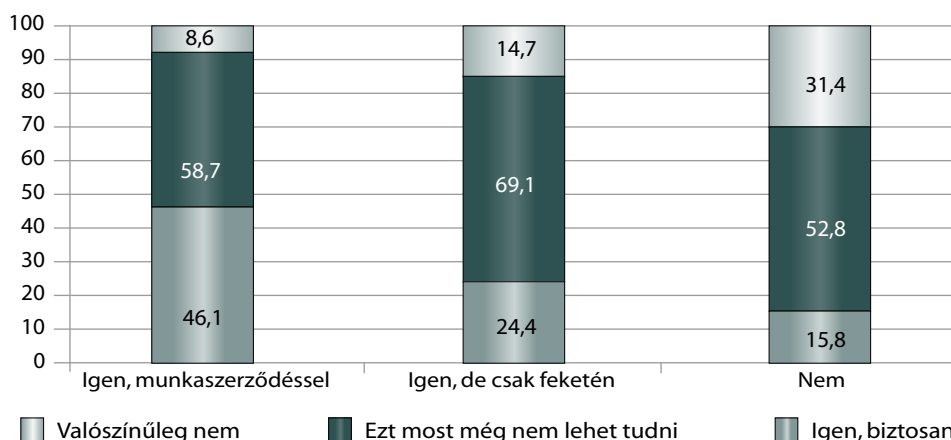
Elhelyezkedési tervek

A szakiskolás fiatalok mintegy 30%-a gondolja úgy, hogy az iskola elvégzése után nem tudna elhelyezkedni a szakmájában, további 10% pedig csak feketén. Tehát a tanulóknak mindössze 60%-a gondolja úgy, hogy munkaszerződéssel el tud helyezkedni szakmájában. A speciális szakiskolások válaszai nagyon hasonló arányokat mutatnak: 35% gondolja, hogy nem találna szakmájának megfelelő munkát, 6% csak feketén, és 59% gondolja úgy, hogy sikerülne elhelyezkednie.

Az is érdekes, hogy a hiányszakmában tanuló fiatalok miként vélekednek arról, hogy az első munkájuknak lesz-e valami köze a most tanult szakmához. Éppen a túlképzéssel vádolt divatszakra készülők, a fodrásznak tanulók azok, akik a legnagyobb arányban vélik úgy, hogy az első szakmájuknak lesz köze a most tanult szakmához (3. ábra), miközben a kiemelten támogatott szakmában tanulók látják legnegatívabban a helyzetüket. A megkérdezett fodrász tanulók mindössze 5,7%-a gondolja úgy, hogy a tanult szakmájának valószínűleg nem lesz köze az első állásához, a többi szakmában ez az arány két és félszeres.

3. ábra**Első munkahelyének lesz-e köze a most tanult szakmához? Szakiskolások (%)**

Ha azt kérdezzük a fiataloktól, hogy mit gondolnak, öt év múlva lesz-e valami köze a munkájának a most tanult szakmájához, a bizonytalanok aránya megnő. A fodrászokat leszámítva a többiek esetében 8-9%-kal csökken azoknak az aránya, akik hosszú távon úgy látják, hogy a szakmában fognak maradni. Erős kapcsolat található a között, hogy valaki úgy gondolja, hogy el tud helyezkedni a szakmában, és a között, hogy úgy véli, el tud helyezkedni az iskola elvégzése után munkaszerződéssel. Ha tehát azonnal el tudják kezdeni szakmai pályájukat, akkor kisebb eséllyel lesznek pályaelhagyók.

4. ábra**Mit gondol, 5 év múlva a munkahelyének várhatóan lesz-e köze a most tanult szakmához? Hiányszakmát tanuló szakiskolások (%)**

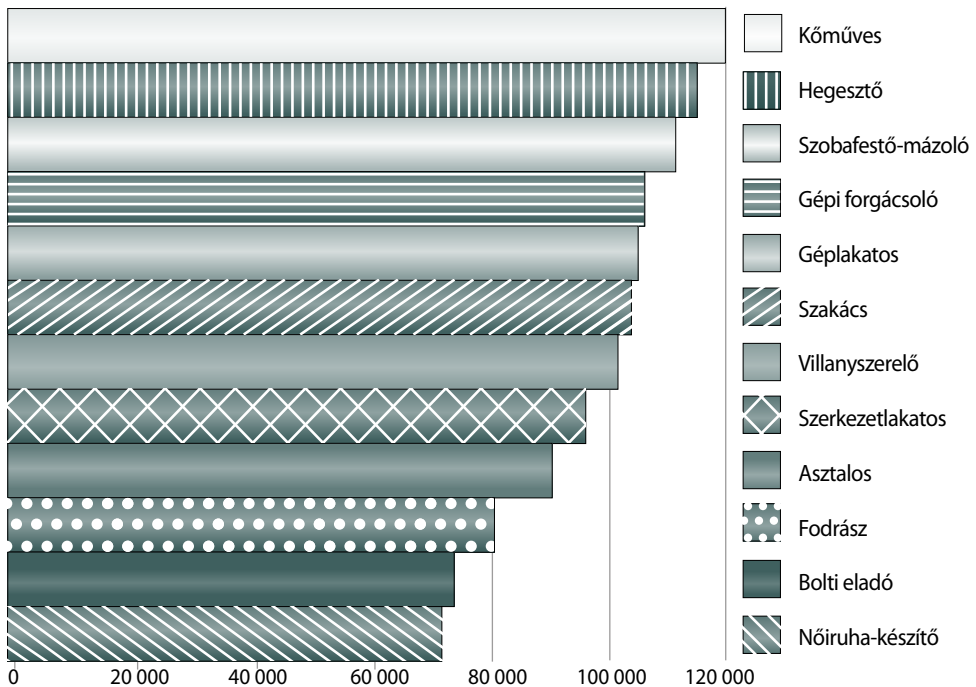
Várakozásainkkal ellentétben azt találtuk, hogy a szülők munkaerő-piaci helyzete nem befolyásolja azt, hogy a tanulók miként látják saját jövőbeni helyzetüket a munkaerőpiacon, miközben a szakma megítélése szignifikánsan befolyásolta, hogy miként látják lehetőségeiket.

Azok a fiatalok, akik az átlagosnál rosszabb szakmának tartják a tanult szakmájukat, kevésbé bíznak abban, hogy munkaszerződéssel el tudnak helyezkedni. Leginkább azok gondolják úgy, hogy fognak bejelentett állást kapni, akik azt a foglalkozást szeretnék űzni, amit tanultak. Itt persze felmerül az ok-okozat kérdése: vajon azért szeretik jobban a szakmájukat, mert úgy gondolják, hogy el tudnak majd helyezkedni ezzel a tudással, vagy mert eleve jobban szeretik a szakmájukat, jobban bíznak abban, hogy el fognak tudni helyezkedni, esetleg azért, mert jobban el is sajátították azt.

5. ábra

Az iskola elvégzése után mit gondol, mennyiért tudna elhelyezkedni a szakmájában?

Szakiskolások (Ft)

A speciális szakiskolába járó fiatalok munkaerő-piaci kilátásaira sincs hatással az, hogy a szülők voltak-e munkanélküliek. A saját szakma megítélése náluk is befolyásolja azt, hogy miként látják a fiatalok az elhelyezkedési esélyeiket. Azok, akik az átlagosnál jobb szakmának tekintik a tanult szakmájukat, bizakodóbbak. A speciális szakiskolások esetében is erősen pozitív hatása van az iskolán kívüli szakmai gyakorlatnak arra, hogy miként látják a fiatalok a munkaerő-piaci lehetőségeiket. A lányok negatívabban ítélik meg munkavállalási esélyeiket, mint a fiúk.

A szakiskolákban tanuló fiatalok átlagosan nettó 98 951 forint fizetésre számítanak, azonban jelentős különbség van abban, hogy milyen szakmát tanul az illető. A legmagasabb jövedelmet a hegesztők és a kőművesek jelölték, a legalacsonyabbakat pedig a nőiruha-készítők, a bolti eladók és a fodrászok, vagyis a lányos szakmát tanulók. A speciális szakiskolások esetében nem kaptunk szakmánként szignifikáns eltérést, ők átlagosan 97 555 forintra számítanak.

Miért nem dolgoznak a szakmájukban a fiatalok?

Következő kérdésünk az volt, hogy mit gondolnak arról, miért nem a saját szakmájukban helyezkednek el azok a fiatalok, akik megszerezték az adott szakmát. Hat válaszlehetőséget soroltunk fel, melyeket egy négyfokú skálán kellett értékelniük. A faktorelemzés rámutatott, hogy alapvetően két minta létezik: vagy a *fizetésre és a munkaerő-piaci körülményekre vezetik vissza, vagy pedig a szakma jellegére*, hogy egyesek nem a saját szakmájukban helyezkednek el. A két faktor együttesen az elemzésbe bevont 6 változó varianciájának mintegy 27%-át magyarázza.

Szakmánként szignifikáns különbségeket találtunk. *A gépi forgácsolóknál és a hegesztőknél a pályaelhagyást sem a fizetés színvonala, sem a szakma jellege nem indokolja*, miközben a nőiruha-készítők minden szempontot fontosnak tartanak, közülük sokan menekülnének szakmájuktól. A többi szakmánál az átlaghoz képest nem voltak jelentős különbségek.

Végül azt tekintjük át, hogy vajon a hiányszakmában tanuló fiatalok szívesebben ajánlanák-e a szakmájukat barátaiknak, rokonaiknak. *Összességében a hiányszakmát tanulók diákok több mint 70%-a szívesen ajánlaná barátainak, rokonainak a tanult szakmát. Legtöbbször a szobafestő szakmában tanulók. Egyedül a nőiruha-készítést tanulók azok, akiknek kevesebb, mint fele ajánlaná a szakmáját egy barátjának, ismerősének.*

A speciális szakiskolások körében a tanulók hasonló arányban javasolnák ismerőseiknek a tanult szakmát. Ugyanazt a szakmát ajánlanák leginkább és legkevésbé a speciális szakiskolások is.

Összegzés

Jelen kutatás ahhoz próbált hozzájárulni, hogy minél inkább megértsük a szakiskolákba és a speciális szakiskolákba járó tanulók motivációit, jövőbeli terveiket és aspirációikat. Köztudott, hogy ebben az iskolai formában magas a lemorzsolódási arány és a tankötelezettségi életkor leszállításával várhatóan növekedni is fog az iskolát végzettség nélkül elhagyó fiatalok aránya, akik tartósan kiszorulhatnak a munkaerőpiacról. Így fontos azoknak a tényezőknek a megértése, hogy mi segíti a fiatalokat tanulmányaik sikeres befejezéséhez. A kutatás alapján a belső motiváció tekinthető egy fontos tényezőnek ebből

a szempontból: azok, akik tudatosan választottak egy szakmát, az átlagosnál elégedettebbek azzal, és kisebb eséllyel gondolnak arra, hogy végzettség nélkül otthagyják az iskolát.

A jövőbeli terveket vizsgálva azt találtuk, hogy mind a szakiskolásoknak, mind a speciális szakiskolásoknak mindössze 60%-a gondolja azt, hogy munkaszerződéssel el tud helyezkedni a munkapiacra a végzést követően, mintegy további 10%-uk pedig úgy látja, hogy a feketegazdaságban tud csak munkához jutni. A fiatalok közel egyharmada nem bízik abban, hogy lesz munkája. A szakma típusának ebben a kérdésben kulcsszerepe van: azok a fiatalok, akik az átlagosnál jobb szakmának ítélik a tanult szakmájukat, bizakodóbbak. A legkevésbé a nőiruha-készítők gondolják úgy, hogy el tudnak majd helyezkedni, ők egyébként nem is ajánlanák a szakmájukat ismerőseiknek, barátaiknak. Azok a diákok, akiknek volt lehetőségük iskolán kívüli gyakorlaton részt venni, szintén pozitívabban értékelik az elhelyezkedési lehetőségüket, mint azon társaik, akiknek erre nem nyílt lehetőségük.

A továbbtanulás tekintetében a speciális szakiskolába járók az újabb szakma elsajátítását tervezik inkább. Míg a szakiskolába járók mintegy egynegyede azt tervezi, hogy az iskola elvégzése után egyből érettségit szerez, a lányok és azok a fiatalok, akiknek a szülei érettségivel rendelkeznek, felülreprezentáltak a továbbtanulni szándékozók körében.

IRODALOM

LANNERT JUDIT (2004): *Pályaválasztási aspirációk*. Ph.D értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest.

MÁRTONFI GYÖRGY (2010): Egy modernizációs folyamat kérdőjelei: A TISZK-ek. *Educatio* 2010/4 548–559.

MÁRTONFI GYÖRGY (2011): *Út a munkaerőpiacra – speciális szakiskolákból*. OFI, 2011.

